

הפללה עצמית מול 'אין אדם משים עצמו רשע'

מאמר זה נכתב בעקבות פס"ד שניתן על ידי בביה"ד הגדול לפני קרוב לשלושים שנה (יט בסיון תשנ"ד), כאשר בהרכב ישבו כבוד הנשיא הר"א בקשי דורון זצ"ל והר"ש בן שמעון שליט"א. הנושא הועלה לדיון לפני זמן קצר במסגרת יום עיון בכולל בראשותו של הרב ישי שכטר שליט"א. היות ובפסק הדין נכתבו הדברים בקיצור נמרץ, חשבתי שנכון יהיה להרחיב את הנושא.

תחילה אצטט מספר משפטים (עם מעט שינויים ותוספות) מפסק הדין:

פסק הדין בתיק זה (תיק 8307-נד ותיק 2108-נד) שנכתב ע"י ביה"ד האיזורי בחיפה ביום כ"ט בתשרי תשנ"ד, אינו משקף את הצד העובדתי וההלכתי בפרשה קשה זו. המערערת רצחה את שתי הבנות המשותפות, ונמצאה ע"י בית המשפט המחוזי בחיפה כבלתי שפויה בדעתה, ובכך ניצלה ממאסר עולם. לאחר מספר שנים של אישפוז החליט בית החולים כי היא בריאה, ושחררה. מבחינת החוק אין אפשרות להחזיר אותה למאסר לאחר השחרור. לאחר שחרורה הגיש המשיב (שהוא בעלה) תביעת גירושין לבית הדין האיזורי. בית הדין קיבל את התביעה משום שהמערערת נמנעה מלהופיע בפניו, ועל כן דן אותה כמסרבת לדין תורה. על כך הוגש ערעור, וב"כ המערערת טען שלא הופעתה היו סיבות מוצדקות, וכי כעת השתנו הנסיבות, ומרשתו רוצה ומסוגלת לחיות בשלום בית. לאחר ששמענו את הערעור החלטנו שאכן המערערת חייבת בגט, אולם יש להשתית את החיוב על המעשה הנורא שעשתה, ולא על סיבה צדדית של מסרבת לדין. בית הדין האיזורי יכול היה לחייבה בגט ממה נפשך: אם היא שפויה, הרי לא יעלה על הדעת שהבעל יחיה יחד עם רוצחת בנותיו. והרי אפילו נודרת ואינה מקיימת יוצאת בגט משום שגורמת למות ילדיה. כל שכן אם רצחה אותן בידים. ואם היא אינה שפויה, בודאי שיכול לגרשה כדין חולת נפש אם היא מסוגלת לקבל גיטה. תחת זאת, בחר ביה"ד האיזורי בסיבה צדדית לחלוטין לחיוב בגט: מסרבת לדין תורה. המערערת סירבה להופיע בפני ביה"ד הנ"ל, וכפי הנראה לא ניתן היה להביאה בדרך אחרת. עם כל הכבוד לסיבה זו, הרי במקרה חמור כזה חיוב בגט בגלל סיבה צדדית, ולא בגלל הסיבה העיקרית והגדולה, מהוה אבסורד הלכתי בלתי מובן. גם טענותיו של ב"כ המערערת חורגות מגבול ההגיון. ערעורו לחייב את הבעל בשלום בית מהוה התקלסות

מיותרת באדם ששתי בנותיו היחידות נרצחו בידי אמן. גם כאן, ממה נפשך: אם האשה נורמלית בוודאי שלא יעלה על הדעת לחייבו לחיות בשלום עם רוצחת בנותיו. ואם אינה נורמלית, כיצד יחויב לחיות בשלום עם חולת נפש מסוכנת? הערעור נדחה. חיוב הגט נשאר על כנו כפי שקבע ביה"ד האיזורי.

אב בית הדין האיזורי (זכרונו לברכה) נקט בצעד לא שיגרתי, ושוחח עמנו בטלפון בכדי להסביר מדוע חייב בגט בגלל "מסרבת לדין תורה", ולא בגלל הרצח המזעזע. אני זוכר היטב את השיחה. הוא אמר לנו: אינני יכול לקבל את פסיקת בית המשפט המחוזי מבחינה הלכתית. מנין יודע בית המשפט שהאשה היא הרוצחת? רק מהודאתה ברצח. הרי לא היו עדים שהיא רצחה את הבנות, והוכחות נסיבתיות אינן מספיקות לדון אדם כרוצח. לפי ההלכה אין אדם משים עצמו רשע, ואין אדם נענש בגלל הודאתו. לכן, מבחינת ההלכה, האשה אינה רוצחת, ולא ניתן לחייבה בגט בגלל זה. גם אם נמצאה אינה שפוייה בדעתה, אין זה אומר שאינה מסוגלת לחיי אישות. ובפרט עכשיו, שלדעת הרופאים היא בריאה בנפשה. לכן, הדרך היחידה שמצא בית הדין האיזורי היא חיוב בגט בגלל היותה מסרבת להתדיין בדין תורה.

בא כח המערערת ניסה בערעור בפנינו כאילו לפתוח מחדש את "תיק הרצח", ולנצל את בית הדין הגדול כערכאת ערעור על בית המשפט המחוזי, ולטעון כאילו האשה אינה רוצחת לפי ההלכה, וסירובה להתדיין בפני בית הדין נבע מסיבות צדדיות. דעתי הייתה שחלילה לנו להפוך את בית הדין הרבני לבית משפט פלילי ולדון מחדש בתיק הרצח, כאילו אנו ערכאת ערעור על בית המשפט המחוזי. יש לקבל את הקביעה העובדתית של בית המשפט כי האשה רוצחת, ולדון בערעור מתוך קביעה עובדתית זו. חברי קבלו את דעתי. החיוב בגט התבסס על ה"ממה נפשך" שנאמר לעיל. לא רצינו להרחיב את הדברים, בכדי שלא לגלוש לתחום הפלילי.

עתה לאחר שחלפו כמה עשרות שנים, נוכל לבדוק את הנושא מבחינה הלכתית.

במסכת סנהדרין (ט, ב) נאמר:

ואמר רב יוסף: פלוני רבעו לאונסו הוא ואחר מצטרפין להורגו. לרצונו - רשע הוא, והתורה אמרה אל תשת רשע עד. רבא אמר: אדם קרוב אצל עצמו, ואין אדם משים עצמו רשע.

רש"י פירש:

אין אדם נפסל לעדות בהודאת פיו, דאדם קרוב אצל עצמו. הלכך אין אדם יכול לשום עצמו רשע, כלומר, על עדות עצמו אינו נעשה רשע, שהרי תורה פסלה קרוב לעדות.

גם במסכת יבמות (כה, ב) אומר רש"י:

אדם קרוב אצל עצמו, וקרוב פסול לעדות בין לטובה בין לרעה, הלכך אינו נעשה רשע בעדות עצמו... והוא דקיי"ל הודאת פיו כמאה עדים דמי, הני מילי לממונא, אבל לקנסא ולעונש מלקות וליפסל לא.

האם כוונת רש"י שרק בממון מקבלים את הודאתו של האדם לחובתו אבל בכל דבר אחר אין מקבלים את דבריו לחובתו, או שכוונתו כי רק בקנס ובעונש ובפסול עדות אין מקבלים אבל בכל דבר אחר מקבלים?

משמעות דברי רש"י היא שאין לקבל את הודאת האדם לחובתו על עצמו במקום שצריך עדות, ובמקום שצריך הכרעת בית דין לפי העדות המתקבלת. לכן אדם לא יכול לפסול את עצמו כי צריך עדות לכך, ואדם אינו יכול להעניש את עצמו כי צריך בית דין שיפסוק בדבר, ובי"ד אינו יכול לפסוק ללא עדות כשרה. עדות האדם על עצמו אינה עדות כשרה, כי קרוב פסול לעדות. אולם במקום שאין צורך בעדות כשרה ובהכרעת בי"ד יכול אדם לשים עצמו רשע.

מדברי הרשב"ש (שו"ת הרשב"ש סי' תקלא-תקלב) עולה שיש לצמצם את הכלל הזה עוד יותר. אלו דבריו:

מה שזכר בגמרא אין אדם משים עצמו רשע הוא לענין עדות בלחוד, דהתורה אמרה אל תשת ידך עם רשע... אבל במי שהודה על עצמו שעבר עבירה לא משמע מהכא שאין עונשים אותו... ומה שאמרת שכל התלמוד הוא מלא מזה דאין אדם משים עצמו רשע, למה אינך יודע לפני מי אתה מדבר? שהרי כל אותן הלכות לא נזכרו אלא לענין עדות.

הרשב"א (שו"ת חלק ב סימן רלא) דן באדם שתבע מחברו להחזיר לו תשלום ריבית שגבה ממנו, ובכך מודה התובע שלוח בריבית. כותב הרשב"א:

דבר ברור הוא זה, שאין אומרים בכי הא אין אדם משים עצמו רשע. שלא אמרו אלא לענין לפסול את עצמו או לחייב את גופו, לפי שאדם קרוב אצל עצמו ואינו משים עצמו רשע... וכן שלא להרשיע את עצמו בתשלומי קנסין, דכתיב אשר ירשיעון אלוהים - פרט למרשיע את עצמו. הא שלא בכיוצא באלו, נאמן.

הריב"ש (סימן רלד) כתב בתשובה לשאלה אם ניתן לקבל הודאת בעל דין של "מוסר" על מעשיו, ולענוש אותו כראוי. וכתב הריב"ש:

אבל עתה אין הרשות נתונה ביד בית דין לדון בדיני נפשות רק בהורמונא דמלכא, וצריך לאמת הדין אף בעיני שופטי הארץ שלא מבריתנו למען לא יחשדונו בדנים שלא בצדק ולא במשפט. כי עתה בזמננו מה שדיני בדיני נפשות הוא לפי צורך השעה, שהרי בטלו דיני נפשות אלא שבי"ד מכין והורגין

שלא מן הדין לפי צורך השעה ואף שלא בעדות גמורה, כל שידעו באמתלאות ברורות שעבר העברה. לזה נהגו לקבל הודאת פי העובר אף בדיני נפשות, למען יתברר הדבר גם מתוך דבריו עם קצת אמתלאות, אם אין עדות ברורה.

אולם מדברי התוס' (וראשונים אחרים ההולכים בעקבותיהם) משמע שאין אדם משים עצמו רשע אמור בכל ענין. המשנה במסכת כריתות (ג, א) מביאה את מחלוקת רבי מאיר וחכמים בעניין שני עדים שאמרו על פלוני שאכל חלב (וחייב קרבן חטאת) והוא אומר לא אכלתי, רבי מאיר מחייב קרבן חטאת וחכמים פוטרים. אמרו חכמים לרבי מאיר: מה אם ירצה לומר מזיד הייתי. כלומר, יש להאמין לו שהרי יכול לפטור עצמו מקרבן למרות העדים האומרים שאכל חלב, כי יכול לומר מזיד הייתי (במזיד אין קרבן, ויש עונש כרת) ובזה היה נאמן. וכתבו התוס' (כריתות יב, א וכן בבבא מציעא ג, ב):

ואף על גב דלא משוי נפשיה רשיעא... היינו ליפסל נפשיה לא מהימן. אבל אם אמר מזיד אכלתי חלב מהימן, דאומר מתכוין לטובה, שאינו רוצה להביא חולין בעזרה.

מתבאר שכלל זה שאין אדם משים עצמו רשע אמור לא רק לגבי פסול עדות, אלא הוא כלל של נאמנות, שאדם אינו נאמן על עצמו לומר שעשה דבר רשע.

גם באחרונים עסקו במהימנות אדם האומר על עצמו שעשה מעשה רשע. עיין שו"ת רבי עקיבא איגר (תנינא סימן נד) בדיון לגבי נער שהודה בערכאות כי נערה אחת הרתה ממנו, וכעת אותה נערה רוצה להינשא לכהן. דיון אחר נמצא בשו"ת "משפט שלום" (מהרש"ם סימן קפג, ב) בשליח שהודה שמעל בכספים שנשלחו על ידו.

לרמב"ם שיטה משלו בנושא זה. הרמב"ם אינו מביא את דין 'אין אדם משים עצמו רשע' בהלכות עדות בעניין פסולי עדות או בהלכות טוען ונטען, אלא בהלכות סנהדרין פרק יח העוסק בעונשי בית דין. בפרק זה מביא הרמב"ם את רשימת עונשי הגוף שבית דין יכול לענוש. הפרק מתחיל "אלו הן הלוקין". בהלכה ו מביא הרמב"ם צירוף דברים ש"קנאים פוגעים בו": גונב כלי שרת מן המקדש, מקלל בקוסם, בועל ארמית וכהן ששימש בטומאה. באותה הלכה מביא הרמב"ם קטע נוסף:

גזירת הכתוב היא שאין ממיתין בית דין ולא מלקין את האדם הבודיית פיו, אלא על פי שני עדים. וזה שהרג יהושע עכן ודוד לגר עמלקי הבודיית פיהם הוראת שעה הייתה או דין מלכות היה, אבל הסנהדרין אין ממיתין ולא מלקין המודה בעבירה שמא נטרפה דעתו בדבר זה, שמא מן העמלים מרי נפש המחכים למות שהן תמיד תוקעין החרבות בבטנם ומשליכין עצמן מעל הגגות, כך זה יבוא ויאמר דבר שלא עשה כדי שיהרג. וכללו של דבר גזרת מלך היא.

מִרְן בַּכֶּסֶף מִשְׁנָה אֵינוֹ אוֹמֵר דָּבָר בַּהֲלָכָה זֹה. אֲבָל הַרְדַּב־ז' אוֹמֵר כִּי טַעְמוֹ שֶׁל הַרְמַב־ם מִמָּה שְׂאוֹמְרִים בְּכָל מְקוֹם אֵין אָדָם מְשִׁים עֲצָמוֹ רִשְׁעִי. וְהוֹסִיף הַרְדַּב־ז':
וְהַטַּעַם שֶׁכֶּתֵב רַבְּנוּ לֹא שִׁיךְ גְּבֵי מַלְקוֹת, וְלִפְיֶכֶךְ כֶּתֵב וְכִלְלוּ שֶׁל דָּבָר גִּזְרַת מֶלֶךְ הִיא, וְאֵין אֲנוּ יוֹדְעִין הַטַּעַם.

כוֹונַת הַרְדַּב־ז' פְּשוּטָה. גַּם אָדָם הַמִּבְקֵשׁ לֵאבֹד עֲצָמוֹ לְדַעַת, כְּדַבְרֵי הַרְמַב־ם, אֵינוֹ מְעוֹנִיין בְּמַלְקוֹת. אֵין אָדָם הַמִּחְפֵּשׁ שִׁלְקוּהוּ בְּפוֹמְבִי. לָכֵן אִמַר הַרְמַב־ם שְׁזוֹ גִזְרַת מֶלֶךְ.

הַרְדַּב־ז' הוֹסִיף קָטֵעַ שֶׁעֲסָקוּ בּוֹ מִפְרָשִׁים וְחִכְמֵי מִשְׁפֵּט בַּהֲרַחְבָּה¹. אֱלוֹ דַבְרֵי הַרְדַּב־ז':
וְאִפְשָׁר לְתַת קֶצֶת טַעַם, לְפִי שְׂאֵין נִפְשׁוֹ שֶׁל אָדָם קִנְיֵנוֹ אֲלֵא קִנְיֵן הַקֶּב־ה', שֶׁנֶּאֱמַר הַנִּפְשׁוֹת לִי הֵנָּה. הַלֶּכֶךְ לֹא תוֹעִיל הוֹדָאָתוֹ בְּדַבָּר שְׂאֵינוֹ שְׁלוֹ. וּמַלְקוֹת פְּלָגָא דְּמִיתָה הוּא. אֲבָל מְמוֹנּוֹ הוּא שְׁלוֹ, וּמִשׁוּם הַכִּי אִמְרִינֵן הוֹדָאָת בַּעַל דִּין כְּמֵאָה עֵדִים דְּמִי. וְכִי הִיכִי דְּאֵין אָדָם רִשְׁאֵי לְהַרוֹג אֶת עֲצָמוֹ, כֶּךְ אֵין אָדָם רִשְׁאֵי לְהוֹדוֹת עַל עֲצָמוֹ שֶׁעָשָׂה עֲבִירָה שְׁחִיב עֲלֵיהּ מִיתָה, לְפִי שְׂאֵין נִפְשׁוֹ קִנְיֵנוֹ. וְעַם כָּל זֶה, אֲנִי מוֹדָה שֶׁהִיא גִזְרַת מַלְכוֹ שֶׁל עוֹלָם, וְאֵין לְהַרְהֵר.

הַרְמַב־ם רוֹאֵה אֶת הַדְּבָרִים כְּגִזְרַת מֶלֶךְ. טַעְמוֹ שֶׁל הַרְדַּב־ז' הוּא תוֹסַפֵּת טַעַם בְּלִבָּד וְלֹא עֵיקַר הַדִּין, כְּפִי שֶׁהַרְדַּב־ז' עֲצָמוֹ אוֹמֵר. הַעוֹבְדָה שֶׁהַרְמַב־ם הֵבִיא אֶת הַדְּבָרִים רַק בְּהַקְשֵׁר צַדִּי שֶׁל עוֹנְשֵׁי גּוֹף הַמוֹטְלִים ע־י הַסְּנֵהֲדֵרִין, וְעוֹנְשֵׁי גּוֹף הַמְּסוּרִים ל־קְנָאִים פּוֹגְעִים בּוֹ” (כַּעֵין ”עֲבִיד אֵינִישׁ דִּינָא לְנִפְשִׁיהּ” בְּדַבְרֵים שִׁישׁ בְּהֵם פְּגִיעָה בְּכַבּוּד שְׁמַיִם וְחִילּוֹל הַשֵּׁם), מֵרָאֵה שְׁדִין זֶה חָל בְּעוֹנְשֵׁי הַגּוֹף בְּלִבָּד כְּמוֹ מִיתָה וּמַלְקוֹת, וְלֹא בְּעוֹנְשֵׁים שְׂאֵין בְּהֵם פְּגִיעָה קֶשֶׁה בְּגוֹף, אוֹ בְּדַבְרֵים שְׂאֵינֵם עוֹנְשֵׁי הַגּוֹף. יֵשׁ בְּהַחֲלֵט מְקוֹם לוֹמַר, שֶׁלְּדַעַת הַרְמַב־ם הַכֹּלֵל שֶׁל הוֹדָאָת בַּעַל דִּין כְּמֵאָה עֵדִים תִּקַּף בְּכָל מְקוֹם, לְמַעַט בְּעוֹנְשֵׁי גּוֹף כְּבָדִים כְּמוֹ מִיתָה וּמַלְקוֹת.

עֵדִיין צְרִיךְ לְתַת טַעַם לְדָבָר. כִּידוּעַ לְכֹלֵל שֶׁל הוֹדָאָת בַּעַל דִּין כְּמֵאָה עֵדִים בְּמִמוֹנוֹת יִשְׁנֵם שְׁנֵי טַעְמִים. טַעְמִים אֱלוֹ הוֹבָאוּ וְנִידוֹנוּ עַל יְדֵי בַעַל ”קֶצֶת הַחוֹשֵׁן” (סִימֵן לְד־ס”ק ד, וְסִימֵן רֵמָא ס”ק א). דַּעַת מֵהַר”י בֵּן לֵב שֶׁהוֹדָאָת בַּעַל דִּין הִיא בְּגֵדֵר מִתְנָה אוֹ הַתְּחִיבּוֹת לְתַת מִתְנָה שְׁנוֹתָן הַמוֹדָה לְזוֹכָה. וְאֵילוֹ דַּעַת בַּעַל קֶצֶת הַחוֹשֵׁן שֶׁהוֹדָאָת בַּעַל דִּין הִיא בְּגֵדֵר נֶאֱמָנוֹת. לְאָדָם יֵשׁ נֶאֱמָנוֹת אֲבַסּוּלוֹטִית לְגַבִּי רְכוּשׁוֹ וּלְגַבִּי חַיּוּבּוֹ, הַעוֹלָה עַל מֵאָה עֵדִים.

כִּיצַד נִסְבִּיר אֶת כּוּחַהּ שֶׁל הוֹדָאָת בַּעַל דִּין בְּדַבָּר שְׂאֵינוֹ מְמוֹן?

1 עֵיין בְּסִפְרוֹ שֶׁל הַרְשֵׁי זֵיין זֶ”ל ”לְאוֹר הַהֲלָכָה” בְּפָרֶק עַל ’מִשְׁפֵּט שִׁילּוֹק לְאוֹר הַהֲלָכָה’. גַּם חִכְמֵי הַמִּשְׁפֵּט עֲסָקוּ בְּכֶךְ, עֵיין בַּהֲרַחְבָּה בְּסִפְרוֹ הַגְּדוֹל שֶׁל חֲבֵרֵי הַרְבַּ פְּרוֹפ’ אֶהֱרֵן קִירְשֶׁנְּבֹאוֹ ז”ל ”הַרְשָׁעָה עֲצִמִית בְּמִשְׁפֵּט הָעֵבְרִי” וּבְמִקּוֹרוֹת הַרְבִּים שְׂצוּיֵינוּ עַל יְדוֹ. עֵיין גַּם בְּמֵאֵמְרוֹ שֶׁל פְּרוֹפ’ בְּרִכְיָהוּ לִיפְשִׁיץ הִי”ו ”הוֹדָאָה בְּנִפְשׁוֹת וּבְמִמוֹנוֹת”.

כאן יש מקום להעלות רעיון אחר (תודה לחברי, חבר ביה"ד הגדול הרב אליעזר איגרא שליט"א, ששוחחתי איתו בנושא).

הרמב"ם (סנהדרין פרק כד הל' א-י) כתב:

יש לדיין לדון בדיני ממונות על פי הדברים שדעתו נוטה להן שהן אמת, והדבר חזק בלבו שהוא כן, אע"פ שאין שם ראיה ברורה. ואין צריך לומר אם היה יודע בודאי שהדבר כן, שהוא דן כפי מה שידע... שאין הדבר מסור אלא ללבו של דיין שידון כפי מה שיראה לו שהוא דין אמת. אם כן למה הצריכה תורה שני עדים? שבזמן שיבואו לפני הדיין שני עדים, ידון על פי עדותו, אע"פ שאינו יודע אם באמת העידו או בשקר. כל אלו הדברים הן עיקר הדין, אבל משרבו בתי דינין שאינן הגונים... הסכימו רוב בתי דיני ישראל... לא ידון הדיין בסמיכת דעתו ולא בידיעתו, כדי שלא יאמר כל הדיוט והדיוט לבי מאמין לדברי זה ודעתי סומכת על זה.

דברים אלו אמורים בדיני ממונות. אולם בדיני עונשין כותב הרמב"ם (סנהדרין פרק כ הל' א):

אין בית דין עונשין באומדן הדעת אלא על פי עדים בראיה ברורה. אפילו ראוהו העדים רודף אחר חברו להורג... או שנכנס אחר חברו לחורבה ונכנסו ומצאוהו הרוג ומפרפר והסייף מנטף דם ביד ההורג, הואיל ולא ראוהו בעת שהכהו אין ב"ד הורגין בעדות זו.

מדברים אלו עולה, שמעיקר הדין יכולים ב"ד לדון לפי אומדנא, אלא שאין עונשים בעונש גוף באומדנא. אולם כשלא מדובר בעונש גוף אלא בממון אפשר לדון באומדנא, אלא שהסכימו בתי דין שלא להשתמש באומדנא גם בעונש ממון.

אולם, יש לזה יוצאים מן הכלל. הרמב"ם (סנהדרין פרק כד הל' ד-י) אומר:

יש לבי"ד להלקות מי שאינו מחוייב מלקות ולהרוג מי שאינו מחוייב מיתה, לא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה... ולא היו שם כל דרכי הדרישה והחקירה וההתראה ולא עדות ברורה אלא הוראת שעה. וכן יש לבי"ד בכל מקום ובכל זמן להלקות לאדם ששמועתו רעה... וכן יש לדיין תמיד להפקיר ממון שיש לו בעלים... וכן יש לו לדיין לכתף ידים ורגלים ולאסור בבית האסורים ולדחוף ולסחוב על הארץ... כל אלו הדברים כפי מה שיראה הדיין שזה ראוי לכך ושהשעה צריכה לכך.

כוח זה שניתן לבית דין ניתן גם כן לשבעת טובי העיר. בשולחן ערוך (חשן משפט סימן ב סע' א) כתב הרמ"א:

וכן נוהגין בכל מקום שטובי העיר בעירן כבית דין הגדול, ומכין ועונשין והפקרן הפקר כפי המנהג, אע"פ שיש חולקין וסבירא להו דאין כח ביד טובי העיר באלה רק להכריח הצבור במה שהיה מנהג מקדם או שקבלו עליהם מדעת כולם... ומכל מקום הולכין אחר המנהג.

וכתב הסמ"ע (ס"ק י):

זה לשון מרדכי ריש פ"ב דבבא מציעא בשם תשובת רבנו גרשון, כל מי שנתמנה על הצבור הוא כאביר האבירים, ויפתח בדורו כשמואל בדורו, וכל מה שעשה עשוי. וכן כתב הרשב"א דכל צבור במקומו כגאונים לכל ישראל שתקנו כמה תקנות לכל ישראל.

אם נסכם את הדברים, נוכל לומר כך:

א. הודאת בעל דין היא אומדנא גדולה, וניתן לראותה כהוכחה בדרגה גבוהה ביותר. כידוע הודאת בעל דין מכונה במשפט האזרחי "מלכת הראיות". למרות שקמו עוררים לא מעטים על הגדרה זו, שהרי כולנו יודעים כי לעיתים נוקטת התביעה בתחבולות שונות ובלחצים קשים כדי להביא את הנאשם לידי הודאה, ואעפ"כ עדיין יש להודאת הנאשם משקל גדול ביותר בהוכחת אשמתו.

ב. ההסתייגות מהסתמכות על הודאת בעל דין נוגעת בעיקר לעונש. הכלל ההלכתי הוא שאין לענוש את האדם על יסוד הודאת פיו בלבד. אולם, כאשר לא מדובר בעונש אלא בצורך לידיעת העובדות, ניתן לסמוך על ההודאה.

ג. הודאת בעל דין בצירוף ראיות נסיבתיות מובהקות יש לה משקל רב מאוד. גם אם נימנע מהטלת עונש כמו מיתה או מלקות, עדיין יש בה בירור בדרגה גבוהה ביחס למה שקרה.

ד. עונשי גוף המוזכרים הם עונשים המכאיבים לגוף עצמו כמו מיתה ומלקות. עונשים אלו בלבד לא יוטלו על יסוד הודאת בעל דין. יש מקום להבדיל בין עונשים אלו לעונש ממון, ואולי גם לעונש מאסר. ניתן להסתמך על דבריו של הרי"א הרצוג זצ"ל (מובאים במכתבו של הרב הרצוג המופיע בספר "עמוד הימיני" לר"ש ישראלי זצ"ל סימן יט):

רציתי להעיר, שלפי הנראה אין בית האסורים בתור עונש על אי ציות פסק כל כך חמור כמו שהיה בית האסורים לפנים, וכל שכן שאינו כמו מכות אכזריות בשוטיין, ואף אינו דומה לנידוי שזה היה מנודה גם לשמים.

ה. הודאת בעל דין בפני בית המשפט אינה שונה מהודאה בפני שבעת טובי העיר. ובוודאי כוחם יפה למיגדר מילתא.

- ו. גם אם נאמר שלא ניתן לענוש את המוֹדָה על יסוד הודאת פיה בבית המשפט, אבל יש להודאה זו משקל מלא לגבי אחרים. בן זוגה של האשה המוֹדָה יכול להסתמך על ההודאה בתביעה לגירושין בביה"ד הרבני.
- ז. הודאתה של האשה ברצח ילדותיה נסמכת גם בראיות נסיבתיות ברורות. שתי הילדות מתו בטביעה. אף אחד לא היה בבית באותה שעה. ילדות קטנות אינן יכולות להיכנס לאמבטיה הגדולה לבדן. אפשר וצריך בהחלט לחייב בגירושין על יסוד המצב העובדתי שהיה בבית מכוח אומדנא דמוכח שהן נרצחו ע"י אמן.

* * *

סוף דבר: גם מבחינת העובדות וגם מבחינת ההלכה היה ראוי לחייב את האשה בגירושין בגלל מעשיה החמורים, ולא להסתמך על סיבה צדדית לחלוטין.

...ואם יש לראות את יד ה' בתוך עומק הדין, ודאי שאין להתעלם מלראות את יד ה' בישועה בדרך נס, שהוארה לנגד עינינו אחר שנות הפורענות, בשמי ארצנו הקדושה. רק שתום-עיניים לא יראה במה שאירע כאן לפני שמונה שנים את יד ה' הגדולה הנטויה עלינו לחסד ולברכה, כאשר מסר הש"ת ברחמי המרובים רבים ביד מעטים, ועמד לנו בעת צרתנו, וזכינו לתקומת מדינת ישראל היא ראשית צמיחת גאולתנו השלמה, ונדחי ישראל מכל קצות תבל מתקבצים לתוכה ומקוממים את שממותיה. אכן עלינו לדעת, כי התשועה הגדולה והפורקן לעם ישראל בוא יבואו אחר שיתגדל ויתקדש שמייה רבא על ידינו, ותתגדל ותתחזק הכרתנו כי יד ה' עשתה זאת, ולפיה נחיה. ואנו כולנו מלאי ציפייה לביאת גואל צדק במהרה בימינו, ולהחזרת השכינה לציון עיר קודשנו.

מנחם ציון ובונה ירושלים הפוקד את עמו וסולל את דרך גאולתו, הוא יחבוש את כל פצעיו לבבנו, ויאמר די ליסורינו, ומחה ה' דמעה מעל כל פנים, ובאו לציון גאולים ברינה ושמחת עולם על ראשם, ויקיצו וירננו שוכני עפר, ונשגב ה' לבדו ביום ההוא. אמן כן יהי רצון.

מתוך ההקדמה לספר 'פרשת המלך' על הרמב"ם כרך שני (ירושלים תשט"ז)
מאת הרב יצחק מאיר בן-מנחם (פצינר) זצ"ל, מגדולי ירושלים,
חתנו של רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל